

Bu haqda çoxdan, lap çoxdan yazmaq istəyirəm. Ayrı-ayrı yazılarda bu mövzuya bir neçə dəfə öləri toxunsaq da bütöv halda yazmağa nəse ərinirdim. Amma mövzu daima başımda fırlanırdı. Ora yeni-yeni detallar əlavə olunur, bəzi detallar silinirdi. Beləcə mövzu beynimdə daima redaktə olunurdu. Elə indi də mövzuya tam hazır deyiləm, sadəcə özümü yazmağa məcbur edirəm.

Sənət insanı vəhşiləşməkdən, ibtidailəşməkdən, yalnız maddiyat haqqında düşünməkdən, yalnız maddiyat üçün yaşamaqdan qoruyur. Pafosu sevmirəm, lakin bəzən pafossuz keçinmək olmur. Mövzu özü pafos tələb edir. Sənət keçmiş yada salır, hissələri itiləyir, insanı həssaslaşdırır, başqalarının həyatı ilə tanış edir, onların həyatını göstərir, təcrübəni paylaşır. Çox şey sadalamaq olar. Hərəkətin bir işi var. Biri fermerdi, biri ustadı, biri məmurdu, biri sürücüdür, biri müəllimdi, biri də tutaq ki, həkimdir. Hərəkətdə fəaliyyət göstərir. Sənət adamlarının da işi sənət əsərləri yaratmaqdır. Düzdü, bəziləri bunu müftəxorluq adlandırlar. Deyirlər ki, onlar işləmək istəmirlər. Əgər pul qazana bilmirlərsə öz günahlarıdır. Bu məsələyə Martin Paj "Mən necə idiot oldum" əsərində belə aydınlıq gətirir. Qədim zamanlarda adamlar mağarada yaşayanda güclülər ova gedirdilər. Heyvanları ovlayıb mağarada yeyirdilər. Zəiflər isə ova getmirdi. Çünki ova gətəyidilər əl-ayaq altında qalacaqdılar, işə mane olacaqdılar. Onlar mağarada qalırdılar və bekarlıqdan mağaranın divarlarına rəsmlər çəkirdilər. Ola bilsin bu söhbət tam həqiqət deyil. Amma maraqlıdır. Hətta bir az söhbəti sadələşdirəndə görürük ki, həqiqətə xeyli yaxındır. Bəzən biz realıqdan qaçmaq, vəziyyətlə barışmaq, öz məğlubiyyətimizə haqq qazandırmaq üçün vəziyyəti qəsdən qəlizləşdiririk. Ora iqtisadiyyat, tarix, sosiologiya, psixologiya və digər sahələri qatırıq. Sadələşdirəndə isə acınacaqlı bir həqiqətlə rastlaşıırıq. Bizə heç nə öyrətməyiblər. Təsədüfün nəticəsində bir az ayılında görürsən ki, nə qədər gecikmişən. Nə qədər öyrəniləcək hadisələr, baxılacaq qədər film, oxunulacaq nə qədər əsər var. Bəzilərini adını indi eşidirsən. Hələ dilimizə tərcümə olunmayıb. Deməli başqa dildə oxumalısan. İyirmi yaşında bilməli olduğun şeyləri qırx yaşında öyrənməyə məcbursan. İyirmi yaşda oxumalı olduğun əsərləri qırx yaşında oxuyursan. Öyrəndən olmayıb. Beş-altı şeir, bir-iki düstur əzbərləyib birdən, ikidən, üçdən, beşdən qiymət yazıb yola veriblər. Bir çox hallarda yalnız oxuma-yazma öyrədiblər. Onu da bir çox yerlərdə ALLAHA şükür indi öyrətmirlər. Qərəz bizi ən ibtidai ehtiyaclarla təmin edib bura-xıblar cəmiyyətdə. Yemək veriblər, geyindiriblər, bəzilərinə hətta cüt-ləşdiriblər, hətta onlardan törəyənləri də tərbiyə etməkdədirlər. Bu söhbətin şahidi var. Ona görə rahat yazıram. Tiflisdə pontomim teatrında zalda oturmaşduq. Tamaşanın başlamasına vardı. Adamlar bir-bir, iki-iki gəlib öz yerlərini tuturdular. Ön sırada bir nəne öz nəvəsiylə oturmaşdu. Rus dilində danışdırlar. Uşaq dayanmadan sual verirdi. Onların söhbətinə bir adam da qoşuldu. Nənə də həmin adama dedi ki,

hər dəfə rus dram teatrına gedirik. Bu dəfə bura gəldik. Metrodan çıxandan deyir ki, səhv yerdən çıxmışıq. Mən də bayaqdan başa salmaq istəyirəm ki, ora başqa teatrdı, bura başqa teatr.

Biz bu söhbəti eşidib baxdıq bir-birimizin üzünə. Bunların söhbətinə bax. Bəs bizim babalar nə danışır öz nəvələriylə? Kimi çox istəyirsən? Onu söy. Bunun üzünə tükür g Bir az aşağı, bir az yuxarı. Hə, yaxşı istisnalar var, üreyiniz rahat olsun. Bəli, o zalda bir

Seymur Baycan

daha adi həqiqətlə tanış olduq və özüm-özümə düşündüm. Bu adi həqiqətlər neçə dəfə sənə qarşına çıxmalıdır ki, sən buna əmin olasan? Bu qədər də sırtıqlıq və ciğallıq olmaz. Abrın varsa barışmalısən.

Lap tutaq ki, bir nəne və bir baba öz nəvəsini hədsiz istəyirlər. Ona oyuncaq, paltar, sırğa, sep alırlar. Ad gününü restoranda keçirirlər. Adını tortun üstünə yazırlar. Bir əmək pul xərcləyib balmızın adına mahnı yazdırırlar. Belə-belə işlərlə öz sevgilərini izhar edirlər. Sonra? Qoy onlar öz nə-

ba oldu. Çox sevindirir. Biz onun sevincinə şərik olmaq üçün sual verdik- necə hisssdir? Dedi ki, çox gözəl hisssdir. Çox gözəldir. Birçə şeyi pisdir ki, nəneylə yatmağa başlayırsən.

Nənə və babaların nəvələrə qarşı şiddətli ibtidai sevgisi ilə işimiz yoxdur. Sevsinlər. Dostlaşırlar. Bəs əgər nənenin və babanın qabında elm, mədəniyyət, savad, mərifət adına bir şey yoxdursa, o hansı informasiyanı nəvəsinə ötürəcək, hansı biliyi, hansı

bir az da günah sayılır. Elə bir vəziyyət yaranıb ki, artıq düşünmədən də yaşamaq olar. Öyrəndən və öyrənmək istəyən adamların sayı azdı. Vaxtında öyrənənlərdən bəzilərinin sadəcə bəxti gətirib. Bəziləri də olmanın əziyyətini çəkiblər. Ona görə biz normanı hadisə kimi qəbul etmək məcburiyyətindəyik. İnsan kimi haqqımız olan ən sadə şeyləri o qədər çətinliklə əldə edirik ki, gücümüz tükənir. Erkin Qədirlə müsahibəsində çox gözəl bir ifadə işlətmışdi – O qə-

bə paltar geyinməsi və hərəkətləri, danışmaq tərzləri maraqlı doğurdu. Ola bilsin bir müddətdən sonra bu tamaşalar, bu əsərlər sənə zövqünün tələblərinə cavab verməsin. Sənə hətta primitiv gəlsin. Normal həldir. Lakin bu vəziyyəti dəyişdir. Minnətdarlıq duyğusu olmalıdır. Üreyində bir qram ədalət hissi olan adam onun formalaşmasında rol oynayan mənbələrə öz minnətdarlığını bildirməlidir.

Sənət dünyasını dəryaya bən-

Sənət nə üçün lazımdır?

vələrini hədsiz sevsinlər, atıb-tutunlar, yanağından dişləsinlər, kolyaska alsınlar, nənenin dünyaya gəlişinə görə ALLAHA şükür etsinlər, nəzir versinlər, qoyun kəsim uşağın alnına qan sürtsünlər, ət paylasınlar, qoluna muncuq bağlasınlar, başının üstündə üzərlik yandırsınlar. Onları qınamaq olmaz. Deyirlər yüksək hisssdir. Hətta atalar sözü də var. Dövlətdə dəvə, övladda nəvə. Belə olmalıdır deyəsən. Nəse buna oxşar bir şeydir. Onların arasında möhkəm bir əlaqə də yaranır. Nənələr və babalar uşaqlarırlar və nənenin timsalında oynamaq üçün canlı oyuncaq, həm də dost tapırlar. İnsan qocaldıqca uşaqlaşır. Küsür, daima diqqət umur, zəhlə tökülür, hər yeməyi yeyə bilmir, tez-tez xəstələnir, daima şikayətlənir, tez-tez ağlayır, daima kiminsə üçün darıxır. Bəziləri artıq altını batırır. Təzədən hər şey təkrarlanır. İki-üç il əvvəl bir evdə qonaq qalmışdım. Səhər yeməyi yeyəndə əlimi atdım çay qaşığı götürərəm, yaş səksəni ötmüş bir qoca kişi tez qaşığı məndən qabaq götürdü. Lap balaca uşaq kimi qaşığı qucaqlayıb dedi – bu mənim qaşığımdı. Baxdım adamın üzünə. Düşündüm doğurdan da nə pisdir. Bu qədər yaşayasan. Orabura gedəsən. Axırda gəlib bir çay qaşığı üstündə boş yerə dava edəsən.

Bəli, nənələr və babalar nənenin timsalında özlərinə dost-oyuncaq tapırlar. Dostlaşırlar. Bəlkə də elə buna görə yaxşı nəne və yaxşı baba öləndə uşaqlar bunu həzm edə bilmirlər. Birdən birə sarsılırlar. Adam var idi. İndi yoxdu. Hara getdi? Orda necə olacaq? Suallar çoxdu. Cavab verən yoxdu. Nənə və baba öləndə onlar bir növ həm də öz dostlarını itirirlər. Yeri gəlməmişkən bir neçə ay bundan əvvəl bir dostumuz ba-

təcrübəni paylaşacaq, nəvəni teatra aparacaq yoxsa öz zövqlərinə uyğun geyindirib, öz zövqlərinə uyğun bəzəyib şadlıq evlərinin kiçik zallarına aparacaqlar? Lap tutaq ki, nəne və baba nəvəsini min dəfə göyə atıb-tutur, güldürür, hürdürür. Bunun faydası nədir? Babanın və nənenin, ananın və atanın qabında bir şey yoxdursa, mədəniyyət ocaqlarıyla tanış etməyəcəksə, öyrətməyəcəksə, lap gündə nəvəsinə, övladına min yol "qurban olum sənə" desin, bunun bir mənası varmı? Bu ibtidai sevgi hörmətə layiqdir amma heç nə öyrətmir. Bizi o şeylərlə təmin ediblər ki, bunu canlılar aləminin bir çox digər üzvləri də öz balalarına öyrədirlər. Ov etməyi, özündən güclüləri görəndə gizlənməyi, özündən zəifləri görəndə üstünə atılıb parçalamayı. Bəzi canlılar hətta öz balalarına leş yeməyi də öyrədirlər. Canlılar aləminin bir çox digər üzvləri də öz balaları ilə oynayırlar. Çox da gözəl görünürlər. Canavar, pələng, tutaq ki, ayı öz balaları ilə oynayanda nə qədər xoş təsir bağışlayırlar. Onları öz balaları ilə oynayan görəndə adamın ağlına gəlmir ki, bu canlılar başqa bir canlıyı parçalaya, ətinə yeyə bilərlər. O qədər xoş görünürlər ki, adam istəyir gedib onlara qoşulsun.

Sözün qıssı bizə heç nə öyrətmirlər. Ya da çox az şey öyrədirlər. İndi bura ölkədə bir normal jurnalın, düz əməlli orta məktəblərin, ali məktəblərin, ümumiyyətlə normal təhsilin, müzakirələrin olmadığını da əlavə edin. Belə bir vəziyyətdə sən ancaq təsadüfən düşüncənə adama çevrilə bilərsən. Düşünən adama çevrilmək üçün mexanizm yoxdur. Buna görə artıq ölkədə düşünmək qəbahət və

dər bəsit həqiqətlər uğrunda mübarizə aparırıq ki, adamda mənəvi yorğunluq yaranır.

Deməli ibtidai sevgi heç də hər şey demək deyil. Fikir verirsənizsə övladların atalara minnətdarlıq duyğusu da çox vaxt bu ibtidai sevginin təzahürləri üstündə qurulur. Mənə o vaxt kostyum aldı, maşın aldı, toy elədi, toyuma filan müğənnini gətirdi, kabab bişirdi və sairə və ilaxır g Çox az adama rast gələrsən ki, valideynləri haqqında bu cür sözlər desinməni geyindirib teatra apardı, muzeyə apardı, kitab oxuyurdu, sağ olsun əziyyət çəkib məni oxutdurdug Oxutdurdu, daha avarlıq üçün şərait yaratmadı. Oxumaqdan söhbət gedir. Oxumamaq üçün pul xərcləməkdən söhbət getmir. Bu kimi səbəblərdən biz indi "sənət nə üçün lazımdır" sualına cavab axtarıyıq. İlin-günün bu vaxtı bu suala cavab axtarmağın özü anormallıqdır. Daha bir anormallıq var. Elə müəllifin özü də yaza-yaza "sənət nə üçün lazımdır" sualına əhatəli cavab axtarmaqdadır.

Bəs yerli sənət, milli sənət lazımdır?

Mütləq lazımdır. Yerli sənət bəşəri mədəniyyətlə əlaqə yaratmaqda çox vaxt körpü rolunu oynayır. Əgər istiqamət düzdürsə, niyyət xoşdursa, insana xidmət edirsə yerli əhəmiyyətli sənət, yerli əhəmiyyətli ədəbiyyat bütövlükdə bəşər mədəniyyətinin tərkib hissəsidir. Məsələn, "Solğun çiçəklər" tamaşasını tez-tez xatırlayıram. Maraqla baxdığım tamaşalardan biri idi. Teatr dünyası ilə tanış olmaqda idim. Başa düşürdüm ki, belə bir sənət növü var. Mehmanxana sahibəsi tamaşası da yadımdadı. Bizimkilərin qəri-

zətsək burda xeyli dərəcədə müxtəlif və fərqli canlılar görə bilərik. Akula, delfin, bəzəkli xırda balıqlar, zəhərli balıqlar, cərəyan verən balıqlar, dəniz atı, tısağaq Hamısını bir-bir sadalasaq dəryalar mürəkkəb meşələr qələm olsa yene də çatmaz.

Hətta deyilənsə görə su pərisi də var. Görənlər olub. Yeni bu dünyanın – sənət dünyasının da öz əfsanələri var. Burda hər cür adama rast gəlmək olar. Bəziləri ideologiyalara xidmət edərək, belini gücə söykəyərək layiq olmadığı şöhrətə sahib olub. Bəziləri hakim ideologiyaların sayəsində şöhrətin zirvəsinə qalxsa da sistem çökəndən sonra öz şöhrətini qısa zamanda itirib. Bəziləri zamanında öz qiymətini almasa da sonradan qiymətini alıb. Sənət dünyasında müxtəlifliyin miqyası çox genişdi. Ona görə də bəzən adamların içində şübhəli suallar yaranır. Bəs əgər sənət lazımdırsa, sənət vacibdirsə nədən bəzi sənət adamları tərəqqiyə deyil, gerilliyə şeytani ideyalogiyalara xidmət ediblər? Bu sual xüsusən ədəbiyyatdan söhbət gedəndə tez-tez ortaya çıxır. Demirsiniz kitab oxumaq lazımdır de ha filankəs oxuyub, bəs niyə lakeylik etməkdədir? Bu suala Antuan Sent Ekzuperi konkret cavab verib. Yalnız məhəbbətə xidmət edən ağıl qiymətlidir. Düzdür bir çox hallarda məhəbbətə xidmət edən ağıl, məhəbbətə xidmət edən sənət də maddiyyatın və əzələ gücünün qarşısında zamanının və dövrünün şərinə müvəqqəti məğlub olur. Buna görə heç də sarsılmağa dəyməz. Don Kixot bu kimi kədərli vəziyyətə belə tərif vermışdi – Mənim məğlubiyyətim mənim həqiqətimi sarsıda bilməz.